

Мұсатаев С.Ш.

с.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: mceka@mail.ru

**ЕАЭО ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ САУДА АЙНАЛЫМЫНЫҢ
ДАМУ ҚАРҚЫНЫ**

Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) құрылуы мен қызмет етуі әлемдік экономикалық дағдарыс жағдайында жүруде. Соған қарамастан, ЕАЭО ішкі және сыртқы саудасы соңғы жылы қарқынды өсуде. Ғылыми-зерттеудің мақсаты – ЕАЭО ішкі және сыртқы саудасының дамуын талдау.

Жұмыстың ғылыми және тәжірибелік маңыздылығы – ЕАЭО қызмет етуі Европа мен Азияның жан-жақты дамуына, әлемдік экономиканың дағдарысты еңсеруіне игі ықпал етеді. Сонымен қатар, посткеңестік елдердің бірлесіп дамуына да жаңа серпін береді. Бұл мәселелерді саясаттанулық зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы күмән тудырмайды.

Зерттеудің әдіснамалары салыстырмалы және жүйелі, контент және ивент талдауларға негізделген.

Зерттеудің нәтижелері мен қорытындылары: ЕАЭО ішкі және сыртқы саудасының мәселелері мен ерекшеліктерін танып-білу, ғылыми нәтижелер ЕАЭО аясындағы интеграцияны дамытуға көмектеседі.

Зерттеу жұмысының маңыздылығы – Еуразия кеңістігіндегі интеграциялық процестерді дамытуға өзіндік үлес қосады.

Түйін сөздер: ЕАЭО – еуразиялық экономикалық одақ, ішкі және сыртқы сауда, интеграция.

Mussataev S.

d.p.s., prof., Al-Farabi Kazakh National University,
Department of Political Science and Political Technologies,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: mceka@mail.ru

The pace of development of internal and external trade of the EAEU

The creation and functioning of the Eurasian Economic Union (EAEU) is taking place in the conditions of the world economic crisis. Despite this, the internal and external trade of the EAEU over the past year shows a dynamic growth. The purpose of the research work is to analyze the development of the internal and external trade of the EAEU.

Scientific and practical significance of the work – functioning of the EAEU contributes to the diversified development of Europe and Asia, overcoming the global economic crisis. And also, it gives a new impetus to the joint development of post-Soviet countries. The theoretical and practical significance of the political study of these problems is beyond doubt. The research methodology is based on system, comparative, content and event analyzes.

Results and results of the study: problems and peculiarities of internal and external trade of the EAEU have been studied, scientific results will help to develop integration within the framework of the EAEU.

The value of the research – contributes to the development of integration processes on the expanses of Eurasia.

Key words: Eurasian Economic Union – EAEU, internal and external trade, integration.

Мусатаев С.Ш.

д.п.н., проф. кафедры политологии и политических технологий,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: mceka@mail.ru

Темпы развития внутренней и внешней торговли ЕАЭС

Создание и функционирование Евразийского экономического союза (ЕАЭС) проходят в условиях мирового экономического кризиса. Несмотря на это, внутренняя и внешняя торговля ЕАЭС за последний год показывают динамичный рост. Цель научно-исследовательской работы – анализ развития внутренней и внешней торговли ЕАЭС.

Научная и практическая значимость работы – функционирование ЕАЭС, способствует разностороннему развитию Европы и Азии, преодолению мирового экономического кризиса. А также дает новый импульс совместному развитию постсоветских стран. Теоретическая и практическая значимость политологического исследования этих проблем не вызывает сомнений.

Методология исследования основана на системном, сравнительном, контент- и ивентанализе.

Результаты и итоги исследования: изучены проблемы и особенности внутренней и внешней торговли ЕАЭС, научные результаты помогут развивать интеграцию в рамках ЕАЭС.

Ценность проведенного исследования – вносит свой вклад на развитие интеграционных процессов на просторах Евразии.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз – ЕАЭС, внутренняя и внешняя торговля, интеграция.

Евразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) қатысушы-елдерінің экономикалық әріптестігі мен интеграциялық дамуын сараптау мен бағалау қашанда өте өзекті, өйткені аталмыш бірлестіктің түпкі мақсаты тұрақты экономикалық өсімге жету және оны сапалық тұрғыдан қолдау болып табылады. ЕАЭО ішкі жалпы өнімі (ІЖӨ) 2017 жылдың алғашқы жартысында 2016 жылдың бірінші жарты жылдығымен салыстырғанда 1,8% өскен. Бұл туралы Евразиялық экономикалық комиссияның (ЕЭК) Интеграцияны дамыту департаментінің директоры Саадат Асансеитова Москвада өткен Евразия жас көшбасшыларының форумында мәлімдеді. С. Асансеитова ІЖӨ өсуі ЕАЭО мүше барлық мемлекеттерде байқалып отыр. Арменияда ІЖӨ өсім деңгейі – 5,9%, Беларусьта – 1%, Қазақстанда – 4,2%, Қырғызстанда – 6,4%, Россияда – 1,5% құраған. ЕАЭО ішіндегі өзара сауда 27,8 % өскен, ал одақтан тыс сыртқы сауданың көлемі 26,2 % артып отыр. «2016 жылы ЕАЭО елдері өнеркәсіп және ауылшаруашылық өндірісінің құлдырауын тоқтата біліп, 2017 жылы позитивті динамикаға қол жеткізді. Инфляция және жұмыссыздық сияқты маңызды көрсеткіштер бойынша жағдай жақсарды. Осылайша, 2017 жылы Одақ елдерінің экономикалары жандану үрдісі байқалып отыр. Мұның барлығы интеграцияның жемісі» деді С. Асансеитова [1].

Сонымен қатар, 2017 жылы ЕАЭО елдерінде өнеркәсіп өнімдерін шығару 2,6 % өсім көрсетіп отыр, негізінен бұл өсім Армения, Қырғызстан

мен Россиядағы тауар өндірудің артуымен тығыз байланысты болып отыр. Бүгінгі таңда ЕАЭО ауқымындағы көрсетілетін қызмет түрлерінің жартысынан астамы біртұтас нарық жағдайында жүзеге асуда. Қызмет көрсету нарықтың 43 саласын қамтуда, оның ішінде жаңа ақпараттық технологиялар, құрылыс, сәулет, ауыл, орман және аң шаруашылықтары, сауда, франчайзинг, қонақ үй, қоғамдық тамақтандыру, машина мен құрал-жабдықтарды жалға беру, ойын-сауық және демалыс, туризм салаларындағы қызметтер.

ЕАЭО ауқымындағы өзара сауданың қарқыны әлемдік нарықтағы мұнай бағасымен тығыз байланысты өрбүде. Оған ЕАЭО мүшелдердің өзара саудасының құрылымындағы энергетикалық тауарлардың үлесі айтарлықтай (29,9% – 2015 жылы, 22,8% – 2016 жылы) болуы өзіндік ықпалын тигізуде. Әлемдік нарықтағы мұнай бағасы соңғы жылдары қатты құлдырағаны белгілі, 2016 жылы мұнай баррелінің жылдық орташа құны 29 АҚШ долларына дейін төмендеді, 2015 жылы оның орташа бағасы барреліне 34 \$, 2014 жылы мұнайдың жылдық орташа бағасы – 46 \$ құрады. Осыған байланысты, ЕАЭО елдерінің сыртқы сауда көлемі 2015 жылы 33,6% төмендеді, оның ішінде экспорт 32,7% азайған еді. Ал 2016 жылы ЕАЭО сыртқы саудасы 2015 жылғымен салыстырғанда 12% азайып, экспорт көлемі 17,5% қысқарған болатын. ЕАЭО елдерінің сыртқы саудасының құрылымындағы энергетикалық товарлар көлемі 2015 жылы – 64,6%, 2016 жылы – 58,9%

құраған болатын [2]. Көріп отырғанымыздай, ЕАЭО сыртқы саудасының жартысынан астамын шикізат тауарлар (мұнай газ, көмір, металдар т.б.) құрайды.

2017 жылдың қаңтар-шілде айларындағы ЕАЭО мүше-елдерінің өзара сауда көлемі 29,6 млрд. АҚШ долларын құраған, бұл 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда 127,8% болған, яғни өсім байқалып отыр.

2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда ЕАЭО ауқымындағы өзара сауданың пропорциясы мынадай болды. Өзара

экспорттағы Қазақстан Республикасының үлесі 9%-дан 9,7%-ға дейін өскен. Армения Республикасы мен Қырғыз Республикасы бойынша көрсеткіштер өзгермеген, сәйкесінше 0,9% және 1,1% болып қала берген. Беларусь Республикасының өзара экспорттағы үлесі 26%-дан 25,7%-ға дейін азайған, ал Ресей Федерациясының үлесі – 63%-дан 62,6%-ға кеміген.

Енді осы соманың құрылымына келсек, оның құрамындағы экспорт пен импорт көлемін төмендегі № 1 және № 2 диаграммалардан көруімізге болады.

1-сурет – 2017 жылдың қаңтар-шілде айларындағы ЕАЭО елдері арасындағы өзара сауданың құрамындағы мүше-елдердің бір-біріне тауар экспортының көлемі

2-сурет – 2017 жылдың қаңтар-шілде айларындағы ЕАЭО елдері арасындағы өзара сауданың құрамындағы мүше-елдердің бір-бірінен тауар импорттау көлемі

Армения Республикасының ЕАЭО елдерінен тауар импорттау көлемі биылғы жартыжылдықта 2016 жылдың дәл осы кезеңімен салыстырғанда 2,3%-дан 2,4%-ға артқан, Қазақстан Республикасының импорты да 21,7%-дан 22,7%-ға өскен, Ресей Федерациясының ЕАЭО елдерінен тауар импорттауы – 34,2%-дан 35%-ға көбейген. Өзара импортта құлдырауға ұшыраған мүшелдер Беларусь Республикасы – 37,9%-дан 36,5%-ға азайған, Қырғыз Республикасының үлесі де – 3,9%-дан 3,4%-ға кеміген.

ЕАЭО елдерінің өзара саудасының құрамын қарастырсақ, оның басым бөлігін минералды табиғи заттар алып жатыр (ЕАЭО өзара саудасының 28,3%). Ал ЕАЭО нарығындағы барлық минералды тауарлардың 84% Ресейдің үлесіне тиесілі. Одақ ішіндегі өзара сауда көлемінің 17,5% машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдары алады, бұл тауарлардың 54,9% Ресейге, 41,8% – Беларуське тиесілі. Қалған 3,3 % Қазақстан, Қырғызстан мен Армения үлесі. ЕАЭО өзара саудасының 15,5% азық-түлік тауарлары мен ауылшаруашылық шикізатына тиесілі (оның 54,7% Беларусь Республикасына, 34,3% – Ресей Федерациясына тиесілі, қалған 11 % Қазақстан, Қырғызстан мен Армения үлесі). Металл және метал бұйымдардың көлемі 13,2%, оның да 61,1% Ресей Федерациясына тиесілі.

2017 жылдың қаңтар-шілде айларындағы ЕАЭО елдері арасындағы өзара сауданың көлемін 2016 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда Армения Республикасының ортақ нарықтағы экспортының өсімі 29% құрап отыр. Оның ішінде азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының көлемі 19,7% артқан (одақ ішіндегі өзара саудадағы Арменияның жалпы экспортының 61,9% азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізаты құрайды). Ал Арменияның одақ ішіндегі текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім экспорты 21,2% өскен (жалпы экспортының 13,5% құрайды), машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдарының экспорты екі есеге өскен (жалпы экспортының 6,5% құрайды).

Дәл осындай кезеңдегі Беларусь Республикасының ЕАЭО ішіндегі экспорты 26,3% өсім көрсеткен. Оның ішінде азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының экспорты 20,4% өскен (өзара саудадағы Беларусь экспортының 33% құрайды), машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдарының экспорты 36,8% өскен (жалпы экспортының 28,4% құрайды). Беларуссиялық текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім экспорты 19% өскен (жалпы

экспортының 7,4% құрайды), металл және метал бұйымдардың көлемі 36,5% өскен (жалпы экспортының 6,9%).

Қазақстан Республикасының ЕАЭО ауқымындағы экспортының көлемі 37,5% өскен. Оның ішінде минералдық заттар экспорты 48,8% өскен (ЕАЭО ішіндегі өзара саудадағы Қазақстан экспортының 36,4 % құрайды). Қазақстандық металл және метал бұйымдардың көлемі 2 есеге жуық (жалпы экспортының 34,2 %), азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының экспорты 2,5% өскен (өзара саудадағы ҚР экспортының 8,5 % құрайды). Ал қазақстандық химия өнеркәсібінің экспорты 6,8% төмендеген (ЕАЭО ауқымындағы экспорттың 14,1%).

2016 жылмен салыстырғанда биылғы жартыжылдықта Қырғыз Республикасының ЕАЭО ауқымындағы экспорт көлемі 32,8% өскен. Қырғызстандық текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім экспорты 2,5 есеге жуық өскен (өзара саудаға шығарылатын қырғыз экспортының 36,8%). Ал азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының экспорты 2 есеге өссе (одақ ішіндегі экспорттың 29,4%), минералдық өнімдер экспорты 22,3% кеміген (ЕАЭО ішіндегі қырғыз экспортының 19,1 %).

Енді ЕАЭО ең мықты мүшесі – Ресей Федерациясының ЕАЭО ішіндегі экспортына келсек, ол жалпы алғанда 26,9% өскен. Оның ішінде ресейлік минералдық өнімдердің экспорты 19,1% ұлғайған (ЕАЭО ішіндегі өзара саудаға шығарылатын Ресей экспортының 38%). Орыс машиналары, құрал-жабдықтары мен көлік құралдарының экспорты 40,8% өскен (РФ жалпы экспортының 15,4% құрайды), металл және метал бұйымдардың көлемі 49,1% артқан (одақ ішіндегі экспорттың 12,9%), химиялық өнеркәсіп өнімдерінің экспорты 31,7% өскен (ЕАЭО ішіндегі Ресей экспортының 12,4%), азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының экспорты 22,1% өскен (өзара саудаға шығатын Ресей экспортының 8,5%) [3].

Ал енді ЕАЭО мүше-елдерінің сыртқы сауда көлеміне тоқталайық. 2017 жылдың қаңтар-шілде айларындағы ЕАЭО мемлекеттерінің сыртқы сауда айналымы 341,3 млрд. АҚШ долларын құраған, оның ішінде тауар экспортының көлемі 209,5 млрд. \$, импорт – 131,8 млрд. \$ жеткен. 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда сыртқы сауда көлемі 26,2% өскен, бұл ақшалай көрсеткенде 70,9 млрд. \$ артық (экспорт 26,7% өскен (44,1 млрд. АҚШ долл. артық, импорт – 25,5% артқан (26,8 млрд. АҚШ долл. артық). ЕАЭО сыртқы сауда

профициті 2017 жылы 77,7 млрд. АҚШ долл. құраған (бұл көрсеткіш 2016 жылғы қаңтар-шілде аралығында 60,4 млрд. АҚШ долл. болған) [3].

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің 2017 жылғы қаңтар-шілде айларындағы сыртқы саудадағы үлестерін төмендегі диаграммадан көруімізге болады.

3-сурет – ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің 2017 жылғы қаңтар-шілде айларындағы сыртқы саудадағы үлестері (%)

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің сыртқы саудадағы тауар құрамына қарасақ, оның үштен екі бөлігін минералды заттар алып жатыр (ЕАЭО үшінші елдерге жалпы экспортының 65,4%), металл және метал бұйымдарының үлесі 10,6%, химия өнеркәсібінің өнімдері 6,2%. Бұл ЕАЭО экспорттайтын өнімдердің 80% жуығын Ресей Федерациясы шығарады.

ЕАЭО шетелдерден импортының ішінде машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдарының үлес салмағы ең көп – барлық импорттың 43,8%. Химиялық өнімдер 18,5%, азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізаты 12,8%. Бұл жерде де ұқсас жағдай, яғни, ЕАЭО шетелдерден импортының 80% жуығы Ресей Федерациясына тиесілі.

Армения Республикасының үшінші елдерге экспортының көлемі 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда биыл 19,6% өскен. Минералды заттар экспорты 42% артқан (Арменияның шетелдерге жалпы экспортының 39,7%), азық-түлік пен ауылшаруашылық өнімдерінің экспорты – 30,6% өскен (экспорттың үлесі 17,8%), металдар мен темір бұйымдары – 24,2% өскен (армяндық экспорттың 16%).

Беларусь Республикасының 2017 жылғы қаңтар-шілде айларындағы экспортының көлемі былтырғы осындай кезеңмен салыстырғанда 16,7% өскен. Оның ішінде минералды өнімдер экспорты 21,9% өскен

(Беларусь Республикасының шетелдерге жалпы экспортының 45,7%), химия өнеркәсібі өнімдерінің экспорты – 14,4% өскен (22,8%), белорусиялық машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдардың экспорты 11,3% артқан (8,7%), металл және метал бұйымдарының үлесі 17,3% (6,9%), ағаш және целлюлоза-қағаз өнімдері – 27,1% өскен (Беларусь шетелдерге экспортының 5,7%).

2016 жылдың қаңтар-шілде айларына қарағанда 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында Қазақстан Республикасы экспортының көлемі 135% өсім көрсетіп, рекорда жасап отыр. Оның ішінде минералды өнімдер экспорты 42,9% өскен (шетелдерге шығарылатын қазақстандық жалпы экспорттың 72,6%), металл және оның бұйымдары – 38,5% өскен (экспорттың 16,5%). Алайда, қазақстандық химия өнеркәсібінің экспорт көлемі 17,2% азайған (экспорттың 3,8%).

Қырғыз Республикасының шетелдермен экспорттық саудасы 2016 жылдың бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда биыл 24,3% артқан, оның ішінде қымбат металдарды сату 32,6% өскен (шетелдерге шығарылатын қырғызстандық экспорттың 60,3%), минералды өнімдер – 1,6 есе өскен (10%), азық-түлік пен ауылшаруашылық өнімдерінің экспорты 9,2% артқан (6,2%). Ал қырғызстандық машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдардың

экспорты 5,4% кеміген (шетелдік экспорттың 8,4%).

2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда биылғы осы кезеңде Россия Федерациясының ЕАЭО сыртқа тауар экспортының көлемі 26,2% өскен. Минералды өнімдерді экспорттау 35,1% өскен (Ресейдің шетелдерге жалпы экспортының 65,6%), металл және оның өнімдері 25,1% артқан (9,9%), химиялық өнеркәсіп өнімдері 12,3% өскен (5,8%), азық-түлік пен ауылшаруашылық өнімдерінің экспорты 18,3% өскен (4,8%).

Енді ЕАЭО елдеріне шетелдерден келетін импортты қарастырайық. Армения Республикасының шетелдерден импорт көлемі былтырғыға қарағанда 26,9% өскен. Ең көп өсім көрсеткен сала машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдар импорттау көлемі 22,5% ұлғайған (Арменияның шетелдерден алатын жалпы импортының 23,4%), химиялық өнеркәсіп тауарларын импорттау – 47,7% артқан (19,6%), азық-түлік пен ауылшаруашылық өнімдерінің импорты – 9,5% (17,4%), текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім импорты 29,3% (10,4%), металл және оның өнімдері – 23% өскен (5,3%). Армения импортында минералдық өнімдердің үлесі 7,1% төмендеген (Арменияға шетелдерден енетін импорттың 6,4%).

Беларусь Республикасының шетелдерден импортының көлемі де 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда биылғы бірінші жартыжылдықта 19,9% өскен. Оның ішінде машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдар импорттау көлемі 19,4% өскен (Беларусияның шетелдерден жалпы импортының 31,3%), азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының импорты – 16,3% (27%), химиялық өнеркәсіп тауарларын импорттау – 14,3% (18,6%), текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім импорты – 37,8% (7,8%), металл және оның өнімдері – 28% өскен (7,4%).

Қазақстан Республикасының импорт көлемі де 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда биыл 112,7% артқан, оның ішінде машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдар импорты 15,6% өскен (Қазақстанның ЕАЭО тыс шетелдерден жалпы импортының 44,5%), химиялық өнеркәсіп тауарларын импорттау 25,9% артқан (жалпы шетелдік импорттың 18%), азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының импорты – 5,6% (жалпы шетелдік импорттың 10,7%), текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім импорты – 31,4% (жалпы шетелдік импорттың 5%) өскен. Ал енді шетелдерден

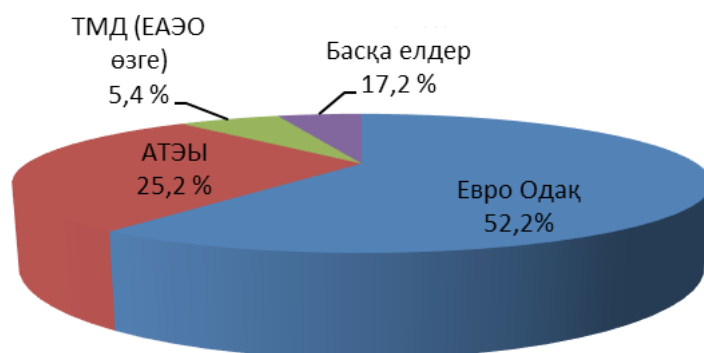
металл және оның өнімдерін сатып алу 25,6% қысқарған (жалпы шетелдік импорттың 9,7%).

2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда ағымдағы жарты жылда Қырғыз Республикасының шетелдерден тауар импорттау көлемі 8% өскен. Оның ішінде текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім импорты 15,3% артқан (Қырғызстанның шетелдік жалпы импортының 34,9%), машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдар – 2,6% (26,3%), химиялық өнеркәсіп тауарларын импорттау – 24,7% (16 металл және оның өнімдерін сатып алу – 14,3% (5,3%) өскен. Бірақ азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының импорты 6,5% төмендеген (Қырғыз еліне шетелден келетін жалпы импорттың 6,2%).

2016 жылдың қаңтар-шілде айларына қарағанда биылғы бірінші жартыжылдықта Ресей Федерациясының ЕАЭО сыртынан, шетелдерден импортының көлемі де рекордтық 127,4% артып кеткен. Шетелден машиналар, құрал-жабдықтар мен көлік құралдар сатып алу 33,7% өскен (Ресейдің шетелдерден импортының 45,1%), химиялық өнеркәсіп тауарларын импорттау – 19,7% (18,6%), азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатының импорты – 16,1% (12%), металл және оның өнімдерінің импорты – 35,8% (6,4%), текстиль, мақта-мата бұйымдары мен аяқ киім импорты – 24,3% (6,2%) өскен.

Жалпы алғанда, 2016 жылдың қаңтар-шілде айларымен салыстырғанда 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында ЕАЭО сыртқы саудасындағы жағымды сальдо көлемі 60,4 млрд. АҚШ долларынан 77,7 млрд. АҚШ долларына дейін артып отыр. ЕАЭО мүше елдерінің сыртқы сауда профициттеріне келсек, бұл көрсеткіш Қазақстан Республикасы бойынша 2016 жылы 9,4 млрд \$ болса, 2017 жылы 14,7 млрд. \$ жеткен. Ресей Федерациясында – былтыр 51,5 млрд \$, биыл 63,9 млрд. \$. Алайда ЕАЭО өзге мүшелерінде бұл көрсеткіш төмендегені байқалады. Беларусь Республикасының сыртқы саудасындағы оң сальдо 2016 жылы 658 млн. \$ болса, 2017 жылы бұл 558,2 млн. \$ дейін төмендеген. Армения Республикасының шетелдермен сыртқы саудасындағы теріс сальдосы 2016 жылы 381,3 млн. \$ болса, 2017 жылы 539,6 млн. АҚШ долларына жеткен, ал Қырғыз Республикасындағы теріс сальдо \$ болса, 2016 жылы 805,1 млн. \$ болса, 2017 жылы 787,3 млн. \$ дейін төмендеген [3].

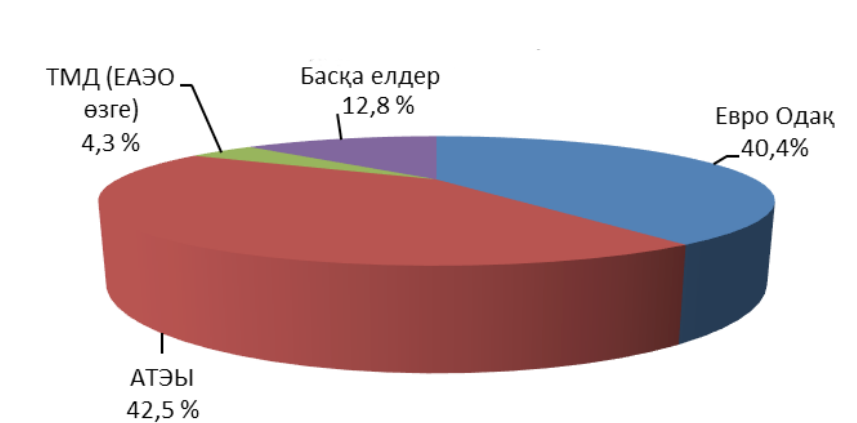
ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің сыртқы саудасында қандай шетелдерінің үлесі басым екенін төмендегі диаграммадан көре аламыз.

4-сурет – ЕАЭО елдерінің 2017 жылдың бірінші жарты жылдығындағы шетел экспортының географиясы

ЕАЭЖ Статистика департаментінің мәліметіне сүйенсек, ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің экспортының басты сатып алушысы – Еуропалық одақ болып табылады (жалпы экспорттың 52,2%). Еуропалық одақтың ішінде, әсіресе Нидерланды (11,6%), Германия (7,2%), Италия (6,2%), Польша (3,4%) ЕАЭО экспортының басты тұтынушылары саналады.

Ал АТЭЫ елдеріне ЕАЭО экспортының 25,2% тиесілі, оның ішінде Қытай – 11,6%, Оңтүстік Корея – 3,6%, Жапония – 3,1%, АҚШ – 3%. ТМД елдеріне ЕАЭО экспортының аз ғана бөлігі – 5,4% тиесілі, оның ішінде Украинаның ғана үлесі – 3,1%. ЕАЭО басқа елдерге экспортының ішінде Түркия ерекше орын алады, ЕАЭО жалпы экспортының 4,9% тиесілі.

5-сурет – ЕАЭО елдерінің 2017 жылдың бірінші жарты жылдығындағы шетелдерден келетін тауар импортының географиясы

ЕАЭО мүше-елдері өздеріне қажетті тауарларды негізінен АТЭЫ аймағынан (жалпы импорттың 42,5% АТЭЫ елдерінен келеді) және Еуропалық одақтан импорттап отыр (жалпы импорттың 40,4%). АТЭЫ елдерінен ЕАЭО ең көп импорт Қытайдан енеді (22,7%), АҚШ үлесі (6%), Жапония (3,5%), Оңтүстік Корея (3,3%). Еуропалық одақ елдерінен Германия (11,1%), Италия (4,8%), Франция (4,1%) ЕАЭО

айтарлықтай тауар импорттап отыр. ЕАЭО мемлекеттеріне ТМД елдерінің импорты аз келуде, бар-жоғы жалпы импорттың 4,3%, оның ішінде Украинадан – 2,8%. Ал ЕАЭО импортталатын Түркия тауарлары жалпы импорттың 2,1% құрайды [3].

ЕАЭО биыл қол жеткізген жетістіктеріне қарамастан, Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың пайымдауынша, бұл экономии-

калық одақты одан әрі нығайту керек. 2017 жылғы 14 тамызда Еуразия экономикалық одаққа мүше елдердің үкімет басшылары бірлескен бағдарламаларды талқылау үшін Астана қаласына жиналды. Еуразиялық үкімет-аралық кеңес отырысына ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің премьер-министрлері Бақытжан Сағынтаев (Қазақстан), Карен Карапетян (Армения), Андрей Кобыяков (Белоруссия), Сооронбай Жээнбеков (Қырғызстан), Дмитрий Медведев (Ресей) қатысты. Сондай-ақ, бұл отырысқа қатысушылардың ішінде Еуразиялық экономикалық комиссия алқасының төрағасы Тигран Саркисян да болды. Қазақстан президенті Н. Назарбаев ЕАЭО елдерінің үкімет басшыларымен кездесу барысында: «Менің пікірімше, біз осы уақытқа дейін дұрыс бағытта келе жатырмыз. Туындаған мәселелерге қарамастан, Еуразиялық экономикалық одағымызды күшейтуіміз керек. Қазір алдымыздағы мақсатымыз – ішкі мәселелеріміз бен елдеріміз арасындағы қарым-қатынасты әрі қарай дамыту. Бұл орайда негізгі жұмыс үкіметтердің мойнына артылады: экономикалық мәселелерді шешу, мемлекеттердің өзара ынтымақтасуын реттеу», – деп атап өтті [4].

Заманауи технологияларды өндірудің арқасында ЕАЭО ауқымындағы құс етін өндіру көлемі артып келеді. 2012 жыл мен 2016 жыл аралығында құс етін өндіру 27 % өсіп отыр, ал ЕАЭО елдерінің құс етімен өз-өздерін қамтамасыз ету 96 % жетіп отыр. Бұл саланы дамыту мақсатында ЕАЭО елдері «Құс шаруашылығын тұрақты дамыту жөніндегі іс-шаралар тізімін» бірлесіп жүзеге асыруға кіріскен. ЭЭК өнеркәсіп және агроөнеркәсіп жөніндегі коллегиясының мүшесі Сергей Сидорскийдің сөзінше, құс шаруашылығы ЕАЭО тез дамып келе жатқан салаларының бірі. 2016 жылы ЕАЭО құс етін тұтыну көлемі 5,5 млн тонн болса, құс етін өндіру 5,3 млн тоннаға жеткен (тұтынудың 96 %). ЕАЭО елдерінің құс етін экспорттауы 81,2 мың тонна, ал шетелдерден импортталатын құс етінің көлемі 311,7 мың тонна болған [5].

ЕАЭО елдерінің ағаш экспортының көлемі 2016 жылы 6,25 млн доллар болған, бұл көрсеткіш 2015 жылғымен салыстырғанда 5% артқан. Ал шет елдерден ағаш импорттау керісінше 30% төмендеген. Жақын арада ағаш өңдеу саласында жаңа технологияларды өндіру арқылы ағаш импортының қазіргі 18% көлемін 9% дейін төмендету көзделіп отыр [6].

Сонымен қатар ЕАЭО ауқымында ортақ еңбек нарығын қалыптастыруға барлық

жағдайлар жасалуда, әрбір мүше-мемлекеттің ұлттық жоғары оқу орындарының дипломдары ешбір қосымша рәсімдерсіз-ақ (нострификация т.б.) танылады. Алайда бұл мәселе тек педагогикалық, медициналық, фармацевтикалық және заңтану мамандықтарына таралмайды.

2017 жылдың бірінші жарты жылдығының қорытындысы бойынша ЕАЭО ішіндегі өңдеу кәсіпорындарының өнімдерін экспорттау 2016 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 29% өскен. Осы қарқынды сақтап қалу мақсатында қазір ЕАЭО мүше-мемлекеттері шығарылған дайын өнімдерді үшінші елдердің нарығында сатуды арттыруға, экспортқа шығаруды ынталандыруға бағытталған ақыл-кеңестер жобасын талқылау үстінде. Сондай іс-шаралардың бірі – тауар өндірушілерге дайын өнімді тасымалдау мен сертификаттауға, көрмелер мен жәрмеңкелер ұйымдастыруға кететін шығындардың өтемақысын төлеу [7]. Аталған құжаттың жобасы 2017 жылы 19 қыркүйекте ЕАЭК Өнеркәсіп жөніндегі консультативтік комитетінің мәжілісінде мақұлданды.

Сонымен қатар, ЕАЭО елдері экспорттық нарықтарда логистика желісін құру, сервистік және техникалық қолдау көрсету орталықтарын ашу, сауда үйлері мен біріккен сынақ зертханаларын салу сияқты экспортты кеңейтуге арналған іс-шараларды дамытуға да күш салуда. ЕАЭО елдері жаңа Кедендік кодексті бес жылға жуық талқылап келеді, ортақ Кедендік кодекс 2018 жылы 1 қаңтарда күшіне енеді.

ЕАЭО құру туралы келісім-шарт бойынша дәрі-дәрмек пен медициналық құрал-жабдықтар саласында ортақ нарық құру қарастырылған (келісімнің 30-31 баптары). Сонымен қатар, келісімнің 100 бабында дәрі-дәрмек пен медициналық құрал-жабдықтардың ортақ нарығына өтуге дейінгі уақытша кезең де анықталған. Бұл аралық кезең 2016 жылдың 1 қаңтарында басталғанымен, ЕАЭО елдері ортақ фармацевтикалық нарық құруға дайын емес екенін уақыт көрсетіп отыр. Бір жылдан астам уақыт бойы ЕАЭО мүше-елдерінің тиісті органдары ортақ медициналық қызмет нарығын құрудың қатысты құқықтық-заңнамалық негізін, даулы мәселелерді шешу жолдарын іздеумен болды. Басты құжаттар әзірленді: дәрі-дәрмек айналымы бойынша 25 нормативтік акт (медициналық препараттарды, дәрі-дәрмектерді тіркеу мен экспертиза жасау, нұсқаулық жасау, маркировка жасау, ЕАЭО ортақ стандартын бекіту т.б.). Ал медициналық құрал-жабдықтар бойынша 13 нормативтік-құқықтық актілер

қабылданды (сапа менеджменті жүйесі, тіркеу, маркировка, биологиялық және техникалық сынақтарға қатысты т.б.). Сонымен қатар, дәрі-дәрмек нарығына қатысты әлі 67 нормативтік-құқықтық құжаттар әзірлеу жоспарланған.

Әрине, ЕАЭО ішінде әлі де шешімі табылмаған мәселелер жетерлік. Бұл тұрғыда Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Еуразиялық экономикалық одақтағы бірқатар ішкі проблеманы айтып, бірлестік аясында дағдарысқа қарсы кеңес құруды ұсынды. «Осы мәселелерді зерттеу үшін дағдарысқа қарсы кеңес құру керек, оған әлемдік деңгейдегі, өзіміздің сарапшыларды тартамыз. Кеңес комиссия құрылымында стратегиямызға қарамастан, қазіргі жалпы бюрократияның аясында ерекше тұруы тиіс», – деді Назарбаев Жоғарғы Еуразиялық экономикалық кеңестің отырысында. Ол кеңестің жұмысы терең сараптамаға, ұсыныстарды даярлауға және проблемаларды шешудің оңтайлы шешуге бағытталуы тиіс екенін атап өтті [8].

Сонымен қатар, ЕАЭО ішінде Агроөнеркәсіп жөніндегі кеңес те құрылатын болды. Мұндай шешім Ресейде 19-шы рет өткен «Алтын күз» агроөнеркәсіп көрмесінің ауқымында өткен ЕАЭО ауылшаруашылық министрлерінің кездесуінде қабылданды. Мұндай арнайы кеңестің құрылуы ЕАЭО ортақ ауылшаруашылық нарығының даму стратегияларын айқындауға игі ықпал етпек. ЕАЭО агроөнеркәсіп жөніндегі коллегиясының министрі Сергей Сидорский аталған жиынды ашып сөйлеген сөзінде «ЕАЭО аграрлық секторы соңғы жылда қарқынды дамып келеді. 2016 жылы 5% өсімге қол жеткізсек, биылғы жарты жылдықта былтырғыдан 1,5% артық көрсеткіштерге қол жеткіздік. 2014-2016 жылдары ЕАЭО ауылшаруашылық өнімдерін шетелдерден импорттау 45% қысқарды, импорт алмастыру белсенді жүруде. Осылайша, импортқа жұмсалатын 20 млрд АҚШ долларына жуық қаражат ЕАЭО экономикасында қалды», – деп атап көрсетті [9].

Еуразиялық экономикалық комиссия (ЕЭК) Алқасының төрағасы Тигран Саркисян Қырғызстанда өткен «Ыстықкөл-2017» экономикалық форумында еуразиялық интеграцияны дамыту мен тереңдетуге бағытталған алты басым бағыттарды атап көрсетті: 1) ЕАЭО мүше-елдерінің экономикалық даму деңгейлеріндегі алшақтықты азайту; 2) шыннайы ортақ нарық қалыптастыру және бұл бағыттағы кедергілерді жою; 3) ЕАЭО ауқымындағы экономиканы жаңа ақпараттық-

коммуникациялық технологиялар көмегімен цифрландыру; 4) транзиттік көлік дәліздері мен логистикалық инфрақұрылымдарды дамыту; 5) сыртқы экономикалық қызметті жандандыру; 6) «тұрмыстық интеграцияны» дамыту, яғни, ЕАЭО мүше-елдерінде тұратын барлық азаматтар өздерінің интеллектуалдық әлеуеттері мен кәсіби біліктіліктерін, құқықтары мен бостандықтарын интеграциялық бірлестіктің кез келген жерінде емін-еркін жүзеге асыруына кең мүмкіндіктер орнату [10].

Өкінішке орай, ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің интеграциясына кедергі жасап отырған сыртқы және ішкі факторлар көп. Сыртқы басты фактор – Ресейге қарсы салынған Батыс елдерінің экономикалық санкциялары, өз кезегінде Ресейдің оларға қарсы қолданған контрсанкциялары ЕАЭО ішкі және сыртқы саудасына кері әсерін тигізіп отыр. Ішкі факторлардың өзектісі – ЕАЭО шеңберінде қабылданған шарттар мен құжаттардың іс жүзіне асырылмауы, келісімдердің іске асырылу тетігінің тиімсіздігі. Қырғызстандағы 2017 жылғы президенттік сайлау науқанында ол елдің Президенті А. Атамбаев Қазақстан билігіне Қырғызстанның ішкі ісіне қол сұқты деп айып тағып, өткір саяси мәлімдемелер жасады, СІМ наразылық нотасын жолдады. Оған Қазақстан билігі де жауап қайтарып, ҚР СІМ наразылықпен пікір білдірді, ҚР Премьер-министрі ресми жауап жолдады. Саяси жанжалдың аяғы мемлекеттік шекарадағы кернеуді туындатып, екі ел арасындағы барыс-келіс қиындады, тауарларға шектеулер қойылды. Енді қырғыз билігі «Қазақстан ЕАЭО шарттарын бұзды деп ЕАК арыз түсірсе, ДСҰ «Қазақстан ДСҰ талаптарын орындамай отыр» деп шағымданды. Сондай-ақ, ЕАЭО шарты бойынша Қазақстанның берген 100 млн \$ көмегінен де бас тартты. Мұның алдында Беларусь билігі де Ресейді ЕАЭО шарттарын бұзып отыр деп айыптаған болатын. Ресей тауарларын сыртқы экспорттауда басқа елдерге қарағанда көбірек преференцияларды талап етуі, ал Ресейге ЕАЭО-ның басқа елдерінен импортталатын тауарларына жасанды кедергілер жасап, олардың тез бұзылатын тауарлары мерзім өткізгеннен кейін сапасы мен құнын жоғалтады, ал ол экономикалық көрсеткіштердің құлдырауына өз әсерін тигізетін сын-қауіп ретінде бағалауға болады. Егер осындай теке-тірестер көбейсе, экономикалық интеграцияға қауіп төнеді.

Қорыта айтар болсақ, ЕАЭО бес тәуелсіз мүше-мемлекеттердің мүдделерін қамтитын болғандықтан, ЕАЭО қазіргі кезеңіне біржақты

баға беру қиын. Евразияның интеграциялық одағы енді қызмет ете бастады. Бірақ ЕАЭО алғашқы қадамдары интеграциялық процестердің күшті және әлсіз тұстарын көрсете бастады. Енді өзара әрекеттесудің кемшіліктерінен сабақ алып, оларды дер кезінде бірігіп шешу қажет. ЕАЭО – әр қатысушы елдің ұлттық-мемлекеттік мүддесі жүзеге асырылатын тең құқықты тәуелсіз мемлекеттердің одағы болуы тиіс және әрқайсысының жиынтық әлеуеті толықтай пай-

даланылуы қажет. Сондықтан да Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев интеграциялық үдерістерді дамыту кезінде ең алдымен, мемлекеттердің тәуелсіздігіне нұқсан келмеуі керектігін, Еуразиялық экономикалық одақты саясиландырудан аулақ болу қажеттігін айтқан болатын. Яғни, бұл одақ тек экономикалық интеграциялық үдерісті дамытуды ғана емес, оның көкжиегін әлеуметтік, білім-ғылым, денсаулық сақтау салалары аясында да кеңейтуді көздейді.

Әдебиеттер

- 1 ВВП в Евразийском экономическом союзе вырос на 1,8% в 2017 году // http://lenta.inform.kz/ru/vvp-v-evraziyskom-ekonomicheskom-soyuze-vyros-na-1-8-v-2017-godu_a3068748
- 2 Доклад «О состоянии взаимной торговли между государствами-членами Евразийского экономического союза в 2015 – 2016 годах» // http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Documents/report/Report_2015-2016.pdf
- 3 Об итогах взаимной торговли товарами Евразийского экономического союза (январь – июль 2017 года) // http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Documents/2017/Analytics_I_201707.pdf
- 4 Назарбаев ЕАЭО туралы: біз дұрыс бағыт алдық // <https://sputniknews.kz/politics/20170814/2990291.html>
- 5 ЕЭК консолидирует усилия по устойчивому развитию птицеводства в ЕАЭС // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60987
- 6 Николай Кушнарев: «Наши производители могут удовлетворить потребность рынка ЕАЭС в продукции деревообработки более чем на 90%» // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60880
- 7 ЕЭК разрабатывает новые меры поддержки евразийских промышленников // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60988
- 8 Назарбаев ЕАЭО-дағы бірқатар проблеманы атады // https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-eaeo-dagi-brkatar-problemanyi-atadyi-275876/
- 9 Совет по агропромышленной политике создадут в ЕАЭС // http://lenta.inform.kz/ru/sovet-po-agropromyshlennoy-politike-sozhdadut-v-eaes_a3072702
- 10 Итоги форума «Иссык-Куль-2017»: вместе страны ЕАЭС сильнее – экономически, материально, интеллектуально // <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/23-08-2017.aspx>

References

- 1 VVP v Evraziiskom ekonomicheskom sojuze vyros na 1,8% v 2017 godu // http://lenta.inform.kz/ru/vvp-v-evraziyskom-ekonomicheskom-soyuze-vyros-na-1-8-v-2017-godu_a3068748
- 2 Doklad «O sostojanii vzaimnoi trgovli mezhdou gosudarstvami-chlenami Evraziiskogo ekonomicheskogo sojuza v 2015–2016 godah» // http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Documents/report/Report_2015-2016.pdf
- 3 Ob itogah vzaimnoi trgovli tovarami chlenami Evraziiskogo ekonomicheskogo sojuza (janvar – ijul 2017 goda) // http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Documents/2017/Analytics_I_201707.pdf
- 4 Nazarbaev EAEО turali: biz duris bagit aldyq // <https://sputniknews.kz/politics/20170814/2990291.html>
- 5 EEK konsolidiruet usilija po ustouchivomu razvitiju ptisevodstva v EAEC // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60987
- 6 Nikolai Kushnarev: «Nashi proizvoditeli mogut udovletvorit potrebnost rynka EAEC v produkcii derevoobrabotki bolee chem na 90%» // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60880
- 7 EEK razrabatyvaet novye mery podderzhki evraziiskih promishlennikov // http://keden.kz/ru/news_ved.php?id=60988
- 8 Nazarbaev EAEC-dagi birqatar problemani atady // https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-eaeo-dagi-brkatar-problemanyi-atadyi-275876/
- 9 Sovet po agropromyshlennoi politike sozhdadut v EAEC // http://lenta.inform.kz/ru/sovet-po-agropromyshlennoy-politike-sozhdadut-v-eaes_a3072702
- 10 Itogi foruma «Issyk-Kul-2017»: vmeste strany EAES silnee – ekonomicheski, materialno, intellektualno // <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/23-08-2017.aspx>